

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Cinquena part. Capítols 11-15

Introductor

Deu fer deu o dotze anys, un dia que anava al diari on treballava, al carrer de Tallers, vaig veure, quan feia baixar el cavallet de suport de la moto, al costat mateix del quiosc que hi ha a la cantonada amb el carrer de Valldonzella, un gos de pèl roig que em mirava. Era un setter molt bonic i vaig trobar que s'assemblava al «Foc» d'en Jaume i la Maria-Antònia. El duia lligat amb una corretja un senyor que jo no havia vist mai. Quan vaig passar pel costat d'ambdós, l'animal va remenar joiosament la cua. El vaig amanyagar, gratant-li el cap entre les orelles, i el ca es va aixecar damunt les dues potes del darrera i va apropar el musell a la meva cara, afalagador. Vaig dir a l'estupefacte ciutadà que el duia:

—És igual que el «Foc», el gos d'un escriptor molt amic meu, en Jaume Fuster.

L'home va somriure i em va allargar la mà. Va dir:

—És el «Foc», realment. I jo també em dic Jaume Fuster i sóc el pare del teu amic. Ell i la Maria-Antònia han hagut de sortir i ens han deixat el gos. Nosaltres vivim aquí mateix, al carrer de Tallers. Ja sabem, naturalment, que treballes a «Tele/exprés» i jo mateix t'he vist diverses vegades per aquests topants.

Vaig estrènyer les mans del meu nou i vell amic i li vaig dir:

—Mai no podrem negar que ha estat el «Foc» qui ens ha presentat!

Una altra mena de guerra (represa)

Era, realment, tota una altra cosa pertànyer a l'Estat Major d'una

Divisió. Ara els meus companys eren uns homes plens d'autoritat, que sabien manar i manaven (almenys aquesta era la primera impressió) i, sense que l'ambient hagués de ser aquell que sortia en els films d'ambient bèl·lic, prou feia per tal d'aproximar-s'hi i, en el fons del fons, tenia un lleuger tint de grotesc. Si més no, la càlida irradiació humana que senyorejaven les Unitats combatents i que estrenyia fermament els integrants, la gent que en un mateix instant corria riscos idèntics, allí no hi era manifesta, com si fos un ambient immersit en burocràcia, en coses lleugerament alienes al fet mateix de la lluita. Calia fer-se un mateix l'afirmació cautelosament, puix que era basada en la primera impressió que, fatalment, mai no és la bona ni la definitiva.

Ja he esmentat anteriorment el cap de l'Estat Major i ara cal que hi torni, no amb precisió de rellotger sinó de cronista verídica en allò que recorda. En la vida civil era tècnic de radiocomunicació. Gallec de naixement, havia anat des de molt menut a Madrid —el seu pare era funcionari i l'havien traslladat— i allí havia crescut i estudiat. Es deia Ernesto Ráfales i pertanyia a aquell grup humà que mai no té cap pressa a parlar de si mateix i encara menys a deixar entreveure les pròpies qualitats, que has de descobrir de mica en mica, a mesura que avances en profunditat en el coneixement. Més tard, en aquells grans instants del greu perill compartit, amb l'amistat sotmesa a la prova de foc —els casos en els quals «la prova de foc» no pertany al llenguatge metafòric —, era quan tenies tots els elements de judici per a qualificar el bon Ernesto Ráfales. N'hauré de parlar moltes vegades i sempre serà deficitàriament: mai no podré retre un homenatge complet a la seva memòria.

Un Estat Major vol dir quatre Seccions, cadascuna amb una feina ben concreta. La primera és la d'Organització i la de la 60 Divisió l'ocupava en Jaume Raich, que molts anys enrera havia estat jugador professional de futbol (no recordo quin era el seu ofici de guanyar-se la vida), i del seu pas per l'esport servava dues devocions: el Futbol Club Barcelona per una banda i en Josep Samitier i Vilalta per l'altra. Era un home enormement introvertit i, com l'eco, incapaç d'encetar una conversa. La

seva feina a l'Estat Major l'obligava a un perpetu anar i venir i mai no era amb nosaltres, car exigien la seva presència les coses més absurdes i més sovintejadors. Del reduït nucli de set persones que integràvem l'Estat Major, era amb en Raich amb qui vaig tenir una relació més superficial.

La Segona Secció era la meua, la d'Informació. Jo abans ho ignorava, però de seguida vaig saber que volia dir l'accés a tot un material immanent, com eren reunions amb l'homòleg del Cos d'Exèrcit, l'escorcoll i interrogatori dels capturats i una pila de coses més que, ara que les tenia a frec de nas, m'adonava de fins a quin punt la seva existència era perfectament lògica i em sorprenia que no hi hagués pensat mai. Quan veus filmar un comercial de màquines d'afaitar, t'assabentes que el model ja va ben afaitat abans d'ensabonar-se la cara i que, doncs, les zones cobertes de crema que la màquina descobreix són pulcrament rasurades i ho revela el gran apropament de la càmera. És lògic que aquesta sigui la mecànica i fa ràbia no haver-la endevinat abans. Esdevenia igual amb certes interioritats del servei: que fàcil hauria estat rumiar-hi una estoneta! Ara sabia què volia dir la lectura de missatges que el sobre qualificava d'extremament confidencial i que ni el cap de la Divisió no podia obrir, i cal que confessi que la circumstància em va venir gran durant molt de temps i que encara avui no entenc com m'hi vaig avenir o si, realment, vaig arribar a assolir aquest hàbit.

La Tercera Secció, la d'Operacions, era a càrrec del capità Ferran Argilès i Domínguez, un excel·lent xicot lleidatà que també havia jugat a futbol en un club de la seva ciutat i que en la vida civil es guanyava la vida com a delineant d'arquitectes; també havia fet tasca pedagògica. El va matar una granada de mà destinada a ambdós i va caure al meu costat, cosit de metralla, sense que ni un sol resquill m'escollís. Va morir a la tenda de campanya de Sanitat, mentre el doctor Josep Maria Fina li arrencava amb unes pinces els fragments de metall, aguts com sagetes d'obsidiana, que tenia clavats al ventre. De totes les especialitats de l'Estat Major, aquella d'Operacions era la més exigent i, entre les moltes tasques que afeixugaven el seu cap, hi havia la de

redactar en versió de Brigada les ordres rebudes en qualitat de Divisió, i per a això calia posseir un nombre molt afinat de coneixements tàctics. El capità Argilès era un d'aquells que dormien amb el Reglament Tàctic d'Infanteria sota la bossa de lona que ens feia de coixí.

El dia de la desgràcia amb en Ferran Argilès vaig sofrir un terrorífic xoc emocional i no vaig voler abandonar el meu amic mentre l'intervenien quirúrgicament. En Fina ho va desaprovar sense embuts. Em va dir que la tenda era molt petita, que hi havia poc espai i molta feina i que els faria més nosa que servei.

—Més val que hi siguem els qui hem d'anestesiari i operar, oi?

—L'Argilès és el meu amic i vull que vegi que li faig costat.

En Fina va somriure cruelment i em va dir:

—Això que dius té una tendresa commovedora, però és poca-solta com una «Pàgina viscuda», per la senzilla raó que l'Argilès, malauradament, no està en condicions de veure res ni de reconèixer ningú.

A desgrat de l'assenyat criteri perfectament professional, vaig insistir i el metge va arronsar els muscles i va dir:

—Com vulguis. Per tu faràs.

I l'extraordinari amic metge encara tenia més raó que no semblava. Jo vaig dir que era per culpa de la bafarada anestèsica, però em vaig desmaiar en plena operació i van haver d'interrompre la seva feina per tal d'arrossegar l'intrús fins a fora de la tenda de campanya.)

Finalment, la Quarta Secció, la de Serveis, era comandada pel capità Ramon Arajol —aviat es mataria en un absurd accident d'automòbil— i era la més burocràtica de totes i tenia cura de la progressió de les forces en un atac o del retrocés en retirada i en ambdues ocasions vetllava perquè se situessin on calia els elements auxiliars: els sanitaris,

els telèfons, el municionament, les cuines i les vitualles, el combustible per als vehicles de combat, etcètera. L'Arajol —i els seus posteriors substituïts, car n'hi va haver diversos en poc temps— feia una labor de coordinació extraordinària, d'aquelles ingrates, que mai no repares quan hom les fa amb eficàcia i en canvi et desfàs en esgarips quan alguna de les coses no s'ha ajustat al requeriment ocasional.

Aquest equip era presidit per la inapel·lable presència, sovint plena d'atrabiliàries intromissions, del nostre cap Manuel Ferrándiz i Martín, marcat aferrissadament —que no us sorprengui massa una pinzellada de llenguatge futbolístic— pel tòtem benefactor de la Divisió, el seu comissari Francesco Scotti, un comunista químicament pur —de debò, l'únic entre tots nosaltres—, nascut a Casalpusterlengo, un poble a una quarantena de quilòmetres al sud-est de Milà, combatent voluntari als nostres rengles i —ho he dit mil vegades i encara ho repetiré altres mil, fins al límit que farà creure en el repapieig—, la persona que ha marcat més decisivament la meva vida.

«E la Guardia Rossa che marcia alla riscossa per scuote dalla fossa la schiava umanità.»

No m'he pogut estar de posar en lletres de motlle —o de la necessitat fisiològica de veure-la-hi— una estrofa del seu cant predilecte (música d'«Un dia tràgic la gent més innoble d'aquesta terra desfeia la pau...»). El nostre cant era una simple lletra posada a la vella «Guardia Rossa» italiana), el seu autèntic lema de combat. I fóra com traïr la seva memòria no parlar d'ell en el seu altre aiguavés d'home cordial, enginyós, sagaç i divertit. I ho faré retraient una altra tonada que eixia dels seus llavis en moments d'eufòria, amb una lletra saturada del seu robust accent milanès i de la seva peculiar gramàtica, que feia:

«Sul pei monte, sul pei monte, noi andremo. Coglieremo, coglieremo le stelle alpine per donarle, per donarle alle bambine, farle piangere, farle piangere è sospirar. Sul beretto, sul beretto che noi portiamo, sta una lunga, sta una lunga piuma nera che si serve, che si serve da bandiera e da gloria, e da gloria di vecchio alpino.»

(Quins tips de cantar-la plegats no ens havíem fet, oi, Cecchino? Aquesta i totes les altres del teu repertori infinit, distribuït en les dues vessants que eren la teva pròpia vida: les cançons de lluita i les folklòriques, ambdues manifestants d'un criteri únic malgrat la diversitat de camins.)

Narrar els esdeveniments al grat de l'associació d'idees inevitablement representa arrambar a un costat la cronologia. No vull pas dir que em vingui de nou: ja parlava del moviment de llançadora en aquestes primeres pàgines de la recensió de records i ara, doncs, no faig sinó esmentar-ne les conseqüències.

Els papers que m'havia estès a Casp el «camarada» Juan Ignacio Mantecón autoritzant el trasllat del cadàver del meu germà duen la data del dilluns, 3 de gener de 1938. Aquell final de l'any 1937 i l'inici del 1938 havien tingut per a la República una transcendència enorme. El dilluns, 23 de desembre de 1937, les nostres forces havien pres Terol i el cop havia tingut una forta ressonància mundial, car demostrava la capacitat del nostre exèrcit per a realitzar operacions ofensives, possibilitat que hom havia descartat arreu i que la propaganda enemiga, que mai no havia deixat de qualificar l'Exèrcit de la República com d'un grapat de sediciosos roigs barrejats amb la pitjor púrria internacional i mercenària, havia fet circular abundantment. Que de sobte aquella gentalla fos capaç d'arrabassar al formidable exèrcit professional una ciutat estratègica ben armada i defensada, ultrapassava tots els límits de la versemblança.

La transformació de la nostra 123 Brigada Mixta de la 27 Divisió en la 60 Divisió i la subsegüent conversió dels Batallons en Brigades —i la integració de la totalitat en el XVIII Cos d'Exèrcit comandat pel tàndem Del Barrio-«Matas»— formaven part d'una profunda remodelació de les forces de la República, que havia estat plantejada el dia 9 de novembre de 1937 en un informe extensíssim, signat per Fuentes, Rojo Álvarez del Vayo, Estrada, Fe, Sánchez, Alvarez Cerón, Hidalgo de Cisneros i De la Iglesia, redactat a Barcelona.

La primera collita de la reorganització havia estat l'atac a Terol efectuat a la vegada per grans Unitats coordinades i la reeixida espectacular havia estat l'ocupació de la ciutat aragonesa, vinculada estretament a Catalunya durant segles, a partir del dotzè.

Vull dir, doncs, que mentre el meu pare, l'oncle i jo trescàvem per Fuentes de Ebro, a menys de cent quilòmetres de nosaltres, al sud i un xic cap a l'oest, s'esdevenien uns combats ferocíssims, el recompte final dels quals donaria 54.000 baixes per a l'Exèrcit de la República i 43.000 per al sediciós.

La reacció de Franco —aleshores ja s'havia convertit en la figura central dels militars sollevats i a poc a poc havia allunyat tots els seus companys que li haurien fet nosa— era evident: per a ell, la possessió de Terol era un fet-clau i no va estalviar ni una dotzena de milers dels seus homes per tal d'assolir l'objectiu militar, d'importància més psicològica que no pas estratègica. I el mes de febrer de l'any 1938, la 60 Divisió s'estrenava com a Unitat combatent i entràvem en lliça amb una missió complementària, però fonamental: evitar el socors i el proveïment dels contraatacants de Terol. I debutàvem en la nova denominació i l'augmentada responsabilitat en un dels hiverns més crus que hagi viscut la península, amb temperatures de vint graus sota zero, quan cal que trenquis a cops de pedra la capa de gel del bassiol en el qual et vols rentar la cara, amb una aigua que se't glaçarà damunt les celles i que veuràs a través de les llàgrimes congelades. I quan, en orinar, allò que arriba al sòl és una trencadissa columneta de vidre, glaçada en el curt trajecte recorregut: fumejant en el segon de la sortida, freda tot seguit i gebrada instantàniament.

(I l'hivern del 1939, a Catalunya Nord —a allò que ells en diuen el sud de França—, viuríem un altre hivern tan sinistre com l'anterior. Però ves qui, el febrer del 1938, s'hauria pogut imaginar que tot hauria acabat! O que tot recomençava.)

És un valor convingut i pertany al cabal de totes les llengües: abans de la tempestat hi ha una pausa. És clar: sempre, abans que no s'esdevingui

alguna cosa, hi ha establerta la seva mancança. «Ha mort en Joan? Em deixes parat! Si abans-d'ahir hi vaig parlar per telèfon!» Evidentment: abans-d'ahir, i ahir, en Joan parlava per telèfon, s'afaitava, el trobaves pel carrer o fent cua al cinema: abans de morir vivia. La nostra estada al Cinca era la pausa que precedeix la tempestat. Ara que era el cap de la Segona Secció de l'Estat Major, ja no havia de preguntar res a ningú, sinó ben al contrari: era a mi qui interrogaven i jo informava. I ja havia après a posar-hi aquella punta de misteri tan pertorbadora (vull dir tan tocadora dels pebrots i no voldria que us escandalitzés el meu llenguatge casernari: els militars parlem així).

Anotació de passada

La majoria del material de consulta que he aplegat respecte a la guerra ha estat redactat per gent addicta al franquisme i probablement subvencionada. Com és ara la «Historia ilustrada de la Guerra Civil Española» del senyor Ricardo de la Cierva o la paradoxal —encara més que l'anterior— «Historia del Ejército Popular de la República», un aterridor patracol en quatre espessos volums, obra de l'aviador Ramón Salas Larrazábal i que he d'esmentar completament a contracor, i, encara, la lamentable «Historia militar de la Guerra de España» del tenebrós Manuel Aznar Zubigaray. No tinc a mà cap altre llibre de consulta, llevat de petites coses monogràfiques, cenyides a un sol tema. Un material inestimable va ser el que em va deixar llegir el meu amic Florenci Ollé, pacient cronista de dia rere dia, que anotava els fets consuetudinaris, tots, sense menystenir-ne cap, fossin del gènere més primari —menjar (i la descripció detallada dels àpats)—, dormir, faisó del jaç, matar polls, temperatura, etcètera, tot ben barrejat amb les operacions bèl·liques, de les quals fa una recensió fil per randa. Em va deixar els seus papers per tal que en prenguéss notes («Tu hi surts una pila de cops!», em va dir), em va obsequiar amb unes quantes fotografies i li vaig tornar tot el seu munt de quaderns plens de lletra comprimida i dels quals havia copiat unes referències cronològiques que em servien per a esmenar les meves, caòtiques i apuntades a corre-

cuita en inversemblants bocins de paper que havia conservat en les condicions més adverses i estrofolàries. L'aportació d'en Florenci Ollé ha estat inestimable respecte a la fidelitat. I gràcies a les seves notes he pogut treure noms i cognoms de persones que ja havia oblidat, amb la qual cosa he pogut assolir un nivell de realisme que hauria fet un buit immens en un aplec de records si no hi haguessin estat.

És una coincidència curiosa que tots els cronistes-historiadors parlin de l'Exèrcit de la República amb la mateixa terminologia: érem una dolorosa colla d'analfabets, indisciplinats, ignorants de les coses més rudimentàries de la guerra —de l'art bèl·lica, en diuen diverses vegades, com si matar gent produís una emoció estètica!—, i solament servíem per al lluïment dels destres militars aglutinats al costat de Franco. Érem el mingo d'un sòrdid joc de caramboles —de la qual cosa resulta que allò de la bola roja perd la seva condició metafòrica i es converteix en una realitat— i no fèiem sinó rebre tacades d'una banda a l'altra. Fa un cert regirament de tripes la creença tan generalitzada i, inevitablement, sorgeix la qüestió que planteja el fet que la nostra ignorància galopant acarada a la ciència d'uns militars tan doctes, tan acadèmics, hagués aguantat durant tant de temps les sàvies investides. Puix que aquella patuleia de Lísters i Campesinos esparracats no haurien hagut de resistir més enllà de quinze dies en mans expertes com les dels Francos, Molas i Cabanellas. Els devia caure la cara de vergonya que acabar «allò», i malgrat la col·laboració il·limitada d'italians i alemanys, els hagués pres gairebé tres anys de campanya.

Cal remarcar una altra cosa, considerable pel fet de venir d'algú que escriu un llibre titulat «Historia»: per al senyor Salas, no hi ha hagut comissaris polítics. Ell, que és un docte militar ple d'academicisme, no admet intromissions ideològiques en una guerra; com que no els pot esborrar, simplement els ignora. És la vella tècnica d'aquell personatge de conte creat per Arkadi Avertxenko: «Veus que senzill? Em giro d'esquena i ja no hi ets. Ja t'he fet desaparèixer!» L'interlocutor no admet la simplicitat del raonament: «No és pas veritat! Jo encara sóc aquí!», i el seu adversari replica: «Segons els teus comptes, potser sí, que et penses que hi ets. Però jo t'he fet fondre! Ja no existeixes!»

L'aviador Salas recorre a aquest tipus de subtileses. I, per més greu que li sàpiga, hi va haver comissaris polítics i alguns van fer un paper molt important en la nostra guerra. L'antic eslògan que feia «El primer a avançar i el darrer a retrocedir» va ser autèntic milers de vegades, de la mateixa manera que hi va haver un nombre infinit de persones que van prendre literalment la sentència de Dolores Ibárruri, «La Pasionaria», quan deia que «valia més morir dempeus que no pas malviure agenollat».

Aquests tres «historiadors» que he anomenat parlen amb acurada informació respecte a les Unitats feixistes i tenen cabal notícia pel que fa a llur desplegament. La cronologia sol ésser fidel en termes generals. Però en tot allò que ateny a les forces adversàries que tenen davant seu la recerca sol ser —ultra capciosa— deficient. És en termes generals una mica més bona quan l'adversari és un militar de carrera, però si es tracta d'un «milicià» solen ser implacables en els judicis. En molts moments és fàcil d'endevinar que tot el coneixement que tenen de l'enemic els ha arribat de llavis d'un evadit o d'un presoner i tant informadors bocamolls com historiadors reflecteixen inseguretats i confusions. Molta gent que pertany a una Unitat militar no coneix els seus caps: no hi ha parlat mai i potser només els ha vist algun cop i a distància. En un moment determinat, el V Cos d'Exèrcit de Líster —agafo el primer exemple que em ve a mà— tenia cinc o sis Divisions, amb un total de dotzenes de milers d'homes. Quants coneixien personalment Enrique Líster? I ell, de quants dels seus combatents en devia saber els noms i cognoms? Malament rai, per informar sobre el V Cos d'Exèrcit i la seva idea de maniobra, si un soldat d'alguna d'aquelles Divisions hagués caigut en poder de l'enemic durant la Batalla de l'Ebre i hagués hagut de notificar fefaentment!

Ara mateix tinc davant els ulls uns mapes franquistes corresponents a la Batalla de Terol. Els repasso, els confronto amb les meves notes, faig que la memòria em planti novament en uns pobles remots que vaig conèixer aleshores, comprovo i torno a comprovar amb els mapes de la zona (els feixistes i nosaltres fèiem servir la mateixa cartografia) i m'adono que sembla que ens referim a mons diferents.

«Tu no hi vas; ara són ells, que vénen!»

—Cal que adquireixis aquesta noció elemental de jerarquia! La Divisió és un dels estaments més alts de l'Exèrcit. Què vol dir això que te'n vas a parlar amb els caps d'Informació de les Brigades? Són ells que han de venir quan tu els convoquis. I no cal que ho facis tu personalment: que els telefoni un ajudant i els digui que a tal hora siguin aquí, que és una ordre teva.

En Ferrándiz em renyava i m'alliçonava, tot a la vegada. Per a mi, d'acord amb el meu tarannà i fidel al desig permanent de voleiar, m'anava d'allò més bé agafar el cotxe i plantar-me als pobles on teníem els comandaments de les Brigades. M'orejava, em distreia, veia gent, xerrava i escoltava xerroteigs. Però ara calia renunciar-hi i relliscar per l'altre aiguavés, el de la burocràcia. Si feia cas de les instruccions del meu comandant, en Fíguls els podia trucar i dir-los de part meva que vinguessin a Fraga a les cinc de la tarda. Però no tot acabava aquí: havia de redactar un esborrany de convocatòria i fer que els oficinistes en mecanografiessin vuit o nou còpies —aquelles horribles còpies d'abans, fetes amb paper carbó, amb uns exemplars que a partir del quart o el cinquè es tornaven pràcticament indesxifrables!—, una per a cada interessat, una altra per a l'arxiu de la meva Secció que amb allò estrenaria, una més per a l'arxiu general de la Divisió (aquell que, segons els cànons, ens hauríem de menjar el dia que fóssim a punt de caure en poder de l'enemic!) i, finalment, unes altres per a cadascun dels caps de les Seccions de l'Estat Major.

Calia, d'altra banda, obrir un registre de comunicacions, les que em fessin la Divisió i el Cos d'Exèrcit, tots els papers que em trametessin el cap i les quatre Seccions de l'Estat Major (ells també eren dins el parany i havien de fer còpies de llurs decisions), o sigui que ja era immersit en aquella burocràcia odiada visceralment. Aleshores em vaig recordar del meu company en el periodisme, en Josep Montfort i

Segura (aquell que se m'havia presentat a Vallfogona de Riucorb com a director de «La Vanguardia»), i que a hores d'ara gairebé el tenia confinat a la Companyia que abans comandàvem en Joan Teixidor i jo. Ja he dit que era un mecanògraf extraordinari i per a ell fóra un bon ascens treballar a les oficines de la Divisió: se sentiria encara més allunyat d'aquell front de combat que l'aterria malgrat no haver-lo vist mai. Com que era tan poruc, ara viuria més tranquil.

Vaig consultar l'Scotti i en Ferrándiz la conveniència que la Segona Secció tingués una oficina pròpia. L'argument respecte al caràcter vidriosament reservat del material que hi manejaríem aconsellava la presència al capdavant d'aquella oficina d'algú en qui poguéssim confiar del tot, i hi van anar d'acord.

Amb en Morera i Falcó havíem parlat moltes vegades de com fóra convenient que féssim un periòdic obert de debò als combatents, fins i tot redactades la major part de les pàgines per ells mateixos, i imaginàvem un òrgan de premsa viu, allunyat de les consignes militars o de les del Partit, i que reflectís el pensament de l'home que era darrera una metralladora conscient dels motius. L'Scotti s'hi havia mostrat parcialment d'acord —discrepava, és clar, en allò d'arrambar a un costat les contrasenyes del Partit— i la idea romania flotant, fins que no arribés una ocasió de tirar-la endavant. El criteri de tenir a mà un altre periodista professional i servir-nos-en si cristal·litzava el projecte de fer el periòdic, convertia en inobjectable el fet de cridar en Montfort i no s'hi van oposar ni en Jaume Raich ni en Ramon Arajol, encarregats normalment de controlar el personal de la Plana Major i prou tocats i posats pel que feia a l'admissió de nous elements per a les Seccions tècniques de la Divisió.

Vaig demanar telefònicament en Montfort, doncs, i li vaig dir que tenia una bona notícia per a ell, que treballaria a les meves oficines de la Divisió i que calia que de seguida arreplegués les seves coses i vingués a Fraga. Teòricament hauria hagut d'enjoiar-se —almenys jo prou que ho esperava—, però va acollir ple de malfiança la meva trucada, cautelosament, talment hagués flairat un parany. No sabia —m'ho va

dir!— si allò fóra un progrés o un retrocés. Em va contrariar fortament però vaig fer el cor fort i, mirant de dissimular-ho, li vaig dir que tenia completa llibertat per escollir allò que li semblés més convenient i que, de tota manera, potser jo també trobaria la fórmula de sortir del cas sense la seva inestimable presència. Quins bonics eufemismes no ixen en comptes del rotund «Apa, maco, vés a prendre pel sac!» que tens a la punta de la llengua! Devia endevinar quin era el meu autèntic pensament i va fer un tomb de cent vuitanta graus: em va dir que d'acord, que acceptava.

—Doncs, au, vine de seguida!

—Oh, bé, parlem-ne, que això de «vine de seguida» aviat és dit! Fes que un cotxe em vingui a buscar i que el conductor dugui la meva ordre de trasllat.

—Deixa que jo mateix resolgui aquestes qüestions, no trobes? Els papers escaients ja hauran fet el seu curs. Però això que dius del cotxe és tot un altre cas i caldrà que t'espavilis pel teu compte, perquè ningú no et vindrà a buscar.

—Però com vols que dugui a coll totes les meves coses?

(Em va deixar garratibat el pensament de les possibles requisicions que hauria fet en aquell entretemps! Potser a hores d'ara ja tenia una bicicleta, una vaca, mitja dotzena de porcs i tota la indumentària operística del tenor Miguel Burro Fleta!)

Li vaig preguntar si estava ben segur que amb cotxe faria el fet i li vaig aconsellar que anés a Intendència i escatís quin era el primer camió que sortia cap a Fraga i que els demanés si no l'hi farien lloc. Va insistir en allò que jo mateix el podia anar a recollir («Ves què et costa: un cop de cotxe i ja està!») i vaig haver d'insistir que era impossible, que jo tenia molta feina. Li vaig insinuar que tingués paciència, que més endavant, quan el fessin Capità General de Dactilografia Militar, ja tindria automòbil i escorta propis.

En efecte, va arribar aquella mateixatarda i res no li va fer peça, començant per mi mateix: ni l'oficina, ni el seu llit, ni «aquest cony de Fíguls que només veure'l ja em fot nàusees», ni la marca del paper carbó, ni la màquina d'escriure, que «era molt millor aquella que em vas obligar a deixar a Vallfogona».

—Això és un pou de merda —va sentenciar com a conclusió. I va afegir, en un prodigiós devesall de magnanimitat: —Però em quedaré, perquè la Companyia també em fot molt de fàstic!

I si generalitzàvem una miqueta, senyor Josep Montfort i Segura? I si acordàvem que eren les guerres, les que fotien escudella?

En Montfort es va estrenar com a mecanògraf de la Segona Secció amb el comunicat als caps d'Informació de les Brigades 84, 95 i 224. Era un breu redactat, que els citava amb urgència per a l'endemà, a les deu del matí, al comandament de la Divisió. Potser per primera vegada eixia d'aquella casa un paper oficial tan pulcre i, sobretot, sense cap falta d'ortografia i sense el puntet en la data, entre l'u del mil i els nou-cents trenta-vuit.

Va ser una reunió d'aquelles de dret al gra, sense perdre'ns en retòriques inútils, i per a mi significava l'oportunitat de conèixer una mica més a fons aquells qui haurien de ser els meus col·laboradors. Els vaig deixar entendre que l'objectiu de la propera operació fóra coadjuvar en la tasca d'evitar que els rebels no reconquerissin la ciutat de Terol i no els vaig donar cap detall enllà d'allò que m'havien permès. Em vaig estrenar en aquell joc de les evasives, menant un capteniment que quan l'havia observat en altres persones em desesperava. Però ara, és clar, des de dintre entenia moltes coses que abans no podia sospitar ni endevinar. I també sabia que el factor sorpresa multiplicava per deu l'eficàcia de qualsevol acció militar i, per tant, fins a quin punt era perillosa la possibilitat d'una xafarderia àdhuc involuntària.

Els vaig dir, com ja era habitual en aquelles circumstàncies, que els mapes de la zona on havíem d'operar eren a Lleida, on un mestre

relligador els telava, i que ells els rebrien junt amb l'ordre de maniobra i amb l'acompanyament dels superposables que calguessin. No estaven contents i jo sabia per què, però res no podia fer que els satisfés com anhelaven. (I com es mereixien, òstima!) El capità Arizaga de la 95 em va preguntar si aquell relligador lleidatà era home de confiança —un pensament que en una altra ocasió havia travessat el meu cervell— i vaig haver d'improvisar la resposta, puix que la coincidència m'inxampava desprevingut:

—Pràcticament només treballa per a l'Exèrcit. Qui vols que es faci enquadrar llibres, en aquests temps? Tinc entès que és home de robusta consciència sindical i que ha provat a bastament la seva lleialtat envers la República. Cal creure que, aquesta pregunta que tu em fas, algú altre la deu haver formulada abans de comprometre's amb l'artesà i deu haver fet la perquisició escaient.

M'havia sortit una resposta pràcticament inobjectable i dins meu solament desitjava haver-la encertada.

No tinc una relació amb una cronologia de la qual em pugui refiar del tot. Escric, doncs, un xic al grat de la memòria i m'excuso per si em salta alguna involuntària infidelitat. L'ofensiva de Terol em fa l'efecte que havia començat el dia 15 de gener d'aquell gèlid 1937 i la nostra entrada a la ciutat es va consumir el dia 21, sota unes nevades increïbles. Em sembla recordar —i les deduccions i els records em menen a unes dades idèntiques— que la nostra Divisió es va posar en camí cap a la Sierra Palomera, que és un dels contraforts de la serralada Ibèrica, entre els dies 20 i 23 de desembre. Estic segur que el dia 24 de gener, quan els feixistes van iniciar els atacs per tal de recuperar la ciutat perduda, nosaltres ja havíem sortit de Montalbán i de Mezquita de Jarque i aviat fèiem contacte amb grups enemics. Aquells dies era més ben coordinat el nostre desplegament que no pas el de l'adversari: nosaltres sabíem on anàvem i ells, a remolc nostre, se n'assabentaven ordinàriament massa tard. Es van haver de deturar i de reorganitzar, mentre no els arribaven reforços, i en això sí que ens duien gros avantatge: nosaltres no en podíem esperar car ja hi érem tots! Sense

veure ni un sol enemic —exceptuats els avions— havíem abandonat Fraga i havíem passat per Candanos, Bujaraloz, Sástago (més endavant hi havia un trajecte que jo havia recorregut feia deu o dotze dies: La Zaida, Quinto i Fuentes de Ebro). Més tard, mirant el mapa per tal de trobar la cota 322 que m'havia dit en Santiago Pey, m'havia adonat que el meu germà havia caigut a dos quilòmetres al nord-est de Fuendetodos, el poblet on havia nascut Francisco de Goya y Lucientes. Seguien Escatrón, Puebla de Híjar, Híjar, Albalate del Arzobispo, Armo, Montalbán i Mezquita de Jarque.

El contacte amb l'adversari —vull dir en combat, evidentment— havia començat a partir de Cañada. Una força nostra lluitava a Perales simultàniament, altres Unitats ho feien a Argentei a Alfambra. Ara ja érem en plena Sierra Palomera, molt sovint a més de mil metres d'altitud i amb temperatures de vint a vint-i-cinc graus sota zero.

No combatíem en una línia definida de front sinó contra nuclis dispersos, ignoràvem si residuals d'alguna retirada i que haguessin quedat aïllats d'alguna Unitat més forta o, contràriament, elements que miraven d'introduir-se entre els rengles republicans i desfer-nos no pels flancs sinó des de darrere. Fos com fos, aquella no era la nostra forma usual de lluita, tant nosaltres com l'enemic integrats en sengles blocs homogenis. Allò era quelcom inconnex, que tampoc no tenia cap relació amb la tècnica combativa de les guerrilles: era un joc terrible de no fer i, sobretot, de no deixar fer. Mai no sabies si aquell grup que ressaltava sobre el fons blanc, allí, a un quilòmetre, era nostre o feixista i la situació, prolongada indefinidament, esgotava i desmoralitzava. Les propietats negatives tenien greus repercussions i tot el nostre dispositiu se'n ressentia. Pel que feia a l'eficàcia del nostre Servei, la tèrbola situació la minimitzava a un extrem inadmissible; les causes de confusió eren molt més incisives que no pas les d'un combat pròpiament dit, cara a cara amb l'enemic.

Si allò era una funesta prova de foc per a la debutant 60 Divisió, per al seu Servei d'Informació era un fracàs sense atenuants. Les nostres tres Brigades havien fet que llurs Batallons muntessin els habituals

observatoris, els quals, lògicament, res no veien i es limitaven a consignar, amb totes les desigualtats que ja he assenyalat abans, el pas dels avions, nostres i enemics, i, no cal dir, els comunicats sempre registraven nombres superiors pel que feia al recompte dels mitjans adversaris. Podien arribar una dotzena de Katiuskes acompanyats de quatre Mosques i entaular combat contra sis Heinkels amb la creu de Sant Sebastià pintada al timó de cua: invariablement, el comunicat invertia les xifres, i així s'esdevenia que els rebels atacaven amb setze avions i la valerosa aviació republicana els feia cara amb mitja dotzena de precaris i mal fornits aparells. Que tota la nostra feina de Segona Secció d'Estat Major consistís en aquella bacinada, creava una situació lamentable. Ni tan sols els mapes, aixecats per equips de geodèsia que haurien treballat en temps bonancencs i amb visibilitat i amb més bons telèmetres, no servien en un paisatge eternament nevat, sense termes, amb les carreteres, els pobles i els camps sota l'espessa capa blanca que els camuflava implacablement i els feia invisibles a partir d'un quilòmetre i mig de distància. Calia deduir quines clotades o quines elevacions corresponien a la cartografia, la qual cosa ens feia fer una tasca deficient i a dretcient.

Barcelona sota la neu

Hom pot comptar amb els dits de la mà totes les vegades que, durant la seva vida, ha vist nevada la nostra ciutat. En la meva infància, coneixia la neu per les fotografies, el poc cinema i les diverses lectures, però em mancaven les experiències tàctils, la densitat i l'olor. I bé: a Barcelona va nevar quan jo tenia nou o deu anys, onze a tot estirar, cosa que em planta entre el 1921 i el 1923. Aclarir exactament aquesta data significaria una feinada extra que tanmateix fa de bon estalviar.

La meva mare, una vendrellenca que ja feia uns quinze anys que vivia a Barcelona, tampoc no havia vist nevar mai o, en tot cas, en servava un record molt difús. En canvi, tenia ben present tota la llegenda dels tràgics perills de la neu: les relliscades, les allaus, les trencadisses de cames, les atüidores boles que creixen desmesuradament a mesura que

giravolten, etcètera. Ni les allaus ni les boles de neu no semblaven gaire probables al carrer de Girona xamfrà amb el de València, però la meva mare no admetia discussions ocioses. Les seves disposicions matinals havien estat taxatives:

—Avui ningú no surt de casa! No anireu a l'escola. Jugueu al menjador com si al carrer plogués a bots i barrals.

—Ni a la galeria, no podem sortir?

(Hi havia una mica de neu a la barana, als ferros que aguantaven els estenedors i a les rajoles. Era prou per a fer boles i combatre els germans).

—Ni a la galeria, és clar. Les relliscades a la galeria són tan perilloses com a qualsevol altra banda.

Les sentències de la mare eren irrecusables. Per als cinc germans allò va ser una contrarietat immensa: una vegada que nevava! Vam provar d'estovar la seva energia amb la tècnica de l'atabalament, súplica rere súplica: només deu minuts a la galeria; no; una estoneta al balcó; no; i al terrat?; encara menys!; i a baix a la vorera?; no; malgrat que ens poguéssim vigilar des del balcó?; i veure de dalt estant com us trencàveu una cama, oi? No!

La Glòria, que sempre havia estat la més assenyada, va renunciar a la singular avinentesa. També era pragmàtica i a hores d'ara ja sabia que no hi hauria res a fer. La Rosa la va secundar per allò que fer el xicotot no era cosa de dones. Però l'Arcadi i jo —en Raimon, que devia anar entre els quatre i els sis anys, encara no opinava— ens vam excedir amb la insistència. Vam aconseguir que la mare ens deixés sortir al balcó i la neu que vam poder arreplegar a la barana, als testos i al sòl se'ns va acabar de seguida. Ja no en queia més i allò, ben manejat, oferia una nova possibilitat:

—Ja no neva, mare! No podríem anar al carrer, sense baixar de la vorera, i fer una estàtua?

—Prou! Deixeu-me tranquil·la! Ja heu jugat al balcó i estic tipa de sentir parlar de la neu. S'ha acabat! Escampeu la boira i muts i a la gàbia!

Però la meva tossuderia ja era un lloc comú i finalment vaig guanyar: cap a migdia em va deixar anar a la pastisseria Reñé —al carrer de València, davant les Saleses, entre el Passeig de Sant Joan i el carrer de Roger de Flor— a comprar una capsa de galetes, una d'aquelles capsas de llauna quadrades, amb maries i bòers de coco, que a casa meva feien de berenar amb una presa de xocolata. A Can Reñé era fàbrica i botiga a la vegada i si a ca l'adroguer una d'aquelles capsas —poso per cas— valia dotze pessetes, al magatzem i fàbrica la deixaven per vuit o nou. La mare em va donar dos duros i em va fer prometre que tornaria de seguida. Em va abrigar com si anés a fer el Popocatepetl: gorra de llana, abric, suèter, bufanda, guants també de llana, etcètera, entre inacabables recomanacions de com havia de travessar els carrers —sobretot el Passeig de Sant Joan, que hi passen molts carros!— i que no oblidés la paraula que li havia donat de no torbar-me i de no fer-li passar ànsia.

Vaig anar de dret a Can Reñé abans que no tanquessin i, amb la capsa sota el braç i les dues peles del canvi a la butxaca, vaig fer via cap a l'escola, per veure quins companys tenien mares menys aprensives. No gaires, realment: només vuit o deu. Vam anar al camp del «Cèltic» —per què sempre vam pronunciar «Cèutic»?—, a tocar de la Sagrada Família, i vam fer una autèntica batalla campal amb boles de neu, dividits en dos bàndols.

Aviat em va fer nosa l'excés d'abrigall i vaig deixar a terra la capsa de galetes amb l'abric, els guants i la bufanda damunt. A fi i efecte de reposar del combat vam mirar d'elaborar un gran ninot, però la idea se'ns va malaguanyar una mica: volíem fer la «Júlia» del Parc, la vella elefanta, «grandeur nature», però se'ns ensulsiava de seguida: les quatre potes no aguantaven res! Cada cop les fabricàvem més gruixudes i aleshores —el suggeriment era colpidor— vam construir quatre menhirs, però no ofería cap originalitat i no arribàvem gaire amunt. Jo

vaig proposar que bastíssim un iglú i que, asseguts a l'interior, ens podríem menjar les galetes, que figurarien talls de foca. Com que era una tasca molt feixuga, va quedar reduïda a la segona part. En acabat l'àpat, amb les dues pessetes que duia els vaig convidar tots a xufles i tramussos com a postres, que figuraven peix cru, i, ja refets, els joves esquimals vam reprendre una lluita tribal. Després vam fer un partit de futbol xutant amb la capsa de galetes buida i quan ja gairebé l'havíem arrodonida va arribar el meu pare amb un guàrdia urbà —feia tres hores que em cercaven per tots els dispensaris de Barcelona!— i van acabar bruscamment amb la nostra experiència d'agosarats cultivadors del gènere eslàlom. No vaig trobar cap excusa plausible que justificués l'esbotzada de les sabates, el forat dels pantalons i la pèrdua dels guants i la bufanda.

Índex

Introductor	2
Una altra mena de guerra (represa)	2
Anotació de passada	9
«Tu no hi vas; ara són ells, que vénen!»	12
Barcelona sota la neu	18